

MUHAMED HADŽIJAHIĆ: PRILOZI PROUČAVANJU USMENE KNJIŽEVNE BAŠTINE BOŠNJAKA

Nehrudin REBIHIĆ

UDK 821.163.4(497.6).09:398

929 Hadžijahić M.

DOI: <https://doi.org/10.26340/muallim.v21i82.1791>

SAŽETAK: Muhamed Hadžijahić značajan naučni doprinos dao je na sistematiziranju, valoriziranju i kritičkom vrednovanju bošnjačke i bosanskohercegovačke prošlosti u cjelini. Posebno se interesirao za srednjovjekovnu i osmansku prošlost Bosne, ali značajan doprinos dao je i na polju proučavanja drugih perioda i aspekata bošnjačke prošlosti i kulture. U ovom radu usredsredili smo se najprije na Hadžijahićeve doprinos proučavanju usmene književne tradicije Bošnjaka, a potom i na afirmaciju odnosa Bosne, “bogumilstva”, bosanskog jezika i bosančice.

Ključne riječi: Muhamed Hadžijahić, “bogumilstvo”, epika, lirika, predaja, bosanski jezik, bosančica

Sredinom 40-ih godina 20. stoljeća u bosanskohercegovačkoj javnosti pojavilo se nekoliko mladih intelektualaca okupljenih oko časopisa “Novi Behar”, “Islamska svijest”, “Narodna uzdanica”, “Muslimanski svijet”, koji su nastojali valorizirati, opisati i široj kulturnoj javnosti predstaviti neka važna pitanja iz kulturne i književne prošlosti Bošnjaka.¹ U toj skupini mladih intelektualaca, koji su rođeni pred Prvi svjetski rat ili neposredno poslije njegova završetka, pripadali su Alija Nametak, braća Seid i Mahmud Traljić, Muhamed Hadžijahić, Alija Bejtović, Mehmed Mujezinović, Hazim Šabanović, Hivzija Hasandedić, Munir Šahinović Ekrem i dr. Nakon “Bašagićeve generacije” (Ljubušak, Čatić,

Čaušević, Mulabdić, Bjelevac, Sarajlić, Kreševljaković, Handžić i dr.), koju možemo tretirati kao prvu generaciju modernih, evropskih intelektualaca, ova generacija, predvođena Alijom Nametkom, bila je “druga generacija” bošnjačkih intelektualaca. Ne ulazeći ovdje u njihova tadašnja ideološka i nacionalna opredjeljenja, proistekla iz nacionalnog nepriznavanja Bošnjaka, ovi tad mladi intelektualci, oslonjeni najprije na Bašagića i Kreševljakovića, otvorili su brojna pitanja iz bosanske i bošnjačke prošlosti: usmena književnost, paleografija bosančice i arebice, alhamijado literatura, književnosti na orijentalnim jezicima, procjena naučnih postignuća “prve generacije”, školstvo i obrazovanje i sl. Zbog svega toga, ova generacija

zaslužuje jednu posebnu monografiju u kojoj bi se valjano predstavili i kritički opservirali naučni dometi njihovih tekstova i studija, naročito u kontekstu očuvanja i afirmacije identiteta bošnjačke kulture u cjelini.

Ovdje ćemo se samo usredsrediti na naučni doprinos polihistora Muhameda Hadžijahića (1918–1986)² na polju afirmacije usmenoknjiževne baštine Bošnjaka, jezika i pisma (bosančice i arebice), te književne prakse s početka 20. stoljeća. Valja ovdje, naravno, kazati da je Hadžijahić jedan od najboljih poznavalaca književnog stvaranja Bošnjaka na arebici (alhamijado književnost), ali zbog obimnosti građe ovdje to nismo u mogućnosti iscrpno opisati – to je predmet naše druge studije.

¹ U ovom radu koristimo naziv Bošnjaci i bošnjačka književnost tamo gdje mi imenujemo narod i književnost, a kada

citiramo Hadžijahićeve tekstove, prenosimo onako kako je to on imenovao.

² O životu i djelu Muhameda Hadžijahića

detaljnije vidjeti u: Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, Sarajevo, 1998, str. 98–109.

Kada je riječ o metodologiji proučavanja književne i kulturne historije, bio je sljedbenik pozitivističke metodološke prakse koju je, po svemu sudeći, naslijedio od svojih prethodnika S. Bašagića i H. Kreševljakovića. Iako je ova metodologija tad uveliko bila prevaziđena, njeni rezultati dali su značajan doprinos u arhiviranju i sistematiziranju kulturne baštine. Primjenu ove metodologije skoro do 80-tih godina 20. stoljeća u kulturnoj i književnoj historiji treba razumijevati u kontekstu ukupnih identitarnih rasjeda koji su pratili Bošnjake kroz cijelo 20. stoljeće, posebno kada je riječ o zakašnjoj sistematizaciji kulturne i književne baštine. Na drugoj strani, valja uobziriti i činjenicu da Hadžijahić nije bio valjano književnohistorijski i književnoteorijski educiran, ali bez obzira na sve te nedostatke, njegov doprinos je bio nemjerljiv zbog čega nas žalosti činjenica da nijedan njegov rad, naročito o alhamijado literaturi, nije uvršten u ediciju *Bošnjačka književnost u književnoj krtici* (I-V). Teze koje je zastupao u radovima o književnosti i jeziku počivale su na sljedećim premisama: (1) isticao slavenske (“bogumilske”) kulturne forme i obrasce u djelima bošnjačkih pisaca, čak i kod onih koji su pisali na orijentalnim jezicima (ovu tezu preuzima od Bašagića “poseban genre na polju istočnog pjesništva”); (2) književnost je slika historije i mentaliteta naroda; (3) bosanski karakter književnosti; (4) književnost i književna historija mogu poslužiti kao povijesna rekonstrukcija prošlosti i naroda (historizizam); (5) književnost zrcali promjene u jednom narodu i kulturi; (6) Hadžijahićeva politička i nacionalna vrludanja često su utjecala na

nominaciju književnosti (“hrvatska muslimanska književnost” – 1935-1945; književnost Muslimana i bosansko-hercegovačkih muslimana – od 1974. god.) kao i jezika (bosanski jezik i “hrvatski jezik”); (7) proučava specifičnost pisama bosanskog jezika (bosančica i arebica) i ikavski govor na prostoru Bosne; (8) proučava književnost hamzevija kao specifičnog bosanskog derviškog pokreta; (9) pisao je o Bašeskiji, Ljubušaku, Bašagiću i Čatiću itd. Iz ovih nekoliko navedenih teza možemo vidjeti da je u kontinuitetu, bez obzira na različit politički i kulturni kontekst, nastojao, kroz svoje radove o književnosti, dovesti u vezu nekoliko važnih segmenata bošnjačkog i bosanskog kulturnog identiteta: Bosnu, bosanski jezik, “bogumilsko porijeklo”, “bosanski islam” i književnost.

Folklorističke zabilješke, motivi i junaci iz usmene književnosti

Prvi literarni rad Muhamed Hadžijahić objavio je još kao učenik gimnazije davne 1932. godine u listu “Dječiji Novi Behar”, a riječ je o pjesmi *Gazi Husrevbeg*³ povodom 400. godišnjice od njegove smrti.⁴ Interes za bošnjačku usmenu književnost (epika, lirika, predaje) obilježiti će prvu fazu njegovog intelektualnog profiliranja. To se naročito ogleda u njegovim prvim priložima i folklorističkim zabilješkama objavljenim u časopisima, zbornicima i enciklopedijama od 1933. do 1945. godine: “Novi Behar”, “Islamski svijet”, “Narod”, “Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena” i “Hrvatska enciklopedija” (1941-1942). Već u prvim priložima objavljenim u časopisu “Novi Behar” 1933. i 1934. godine piše

o opjevanim ličnostima u bošnjačkoj usmenoj književnosti kao što su: Šećer Salihaga, Ibrahim bajraktar Pinjo, Đerzelez Alija, Hifzi-beg Đumišić. U prilogu *Šećer Salihaga u narodnoj pjesmi* (br. 17, str. 224-225) nastoji ovog “velikog ašikliju, o kome pjevaju mnoge naše narodne pjesme, a osobito sevdalinke” historijski kontekstualizirati i pokazati kroz različite pjesme reprezentacije ove ličnosti (odnosno motiva). Tragom lirske pjesme *Akšam gleda, mrak na zemlju pade*, pojavu Šećer Salihage historijski smješta oko 1864. godine, zasnivajući svoju tvrdnju na posljednjem stihu ove pjesme u kojem Salihaga voljenoj Fati kazuje da se sprema u “carevu vojsku”, što bi pretpostavljalo redovnu vojsku (nizam) uvedenu 1864. godine. Prolazeći kroz sadržaje različitih pjesmama, autor pokazuje brojne motive u kojima se javlja Šećer Salihaga, pa tako od nekog ko “dariva djevojku” i ko se služi lukavstvom kako bi je zaveo, pa do motiva smrti i kad mu majka dolazi na mezar (“*Drago dite, Šećer Šalihaga, /je li tebi crna zemlja teška, /je 1’ t’ obično u mubareć zemlji, /jesu li ti šimšir daske teške...*”). Za razliku od prethodnog, prilog *Ibrahim bajraktar Pinjo* (br. 23, str. 320-321) mnogo više prati odnos historijske reprezentacije ličnosti i njenog usmenoknjiževnog oblikovanja. Prateći sve relevantne studije o historiji Bosne i Sarajeva od Bašeskije⁵ i Muvekita preko Bašagića i Preloga pa do Kreševljakovića, predstavlja porijeklo i historijski značaj ove ličnosti, navodeći da je porijeklom iz sarajevske porodice, da je bio jedan od “otpornika nizama u prvim decenijama 19. stoljeća” te da ga je Dželal-paša osudio na smrt⁶, a potom pomilovao 1822. godine. Na

³ Nekoliko stihova ove pjesme glasi:

*Ti si ponos, Ti si dika
Svih bosanskih muslimana
Ime ti je neumrlo
Dok je svijeta i insana...*

*Od kasabe Sarajeva
Ti si šeher napravio
I u njemu mnoga dobra
Potomcima ostavio...*

Usp. Muhamed Hadžijahić: “Gazi Husrevbeg”, *Dječiji Novi Behar*, god. I, br. 7-8, str. 24.

⁴ Napisao je i pjesmu *Kad junaci umiru* u časopisu “Islamski svijet” 1933. godine (br. 31, str. 12). Pjesma je nastala kao uobličene poznatog historijskog događaja iz 1697. godine kada je Stojan Janković, zbog osvete prema muslimanima, napao Mostar, ali

ga je u toj namjeri spriječio Ago Šarić.

⁵ Prema Hadžijahićevom mišljenju, smrt Pinje bajraktara (*Glasoviti Pinjo bajraktar*) spomenuta u Bašeskijinom *Ljetopisu* 1213. (1798) godine ne odnosi se na ovu ličnost, nego na njegova oca.

⁶ Ovaj događaj opjevala je pjesma *Dželaludin-paša izsjede bosanske kapetane* (1821). Pjesmu je objavio Ivan Franjo Jukić u “Bosanskom prijatelju”, svezak br. 2, str. 97.

drugoj strani, kako bi ukazao na njegov značaj, donosi nekoliko pjesma koje su opjevale i u usmenom pamenju sačuvala sjećanje na Pinju bajraktara, a riječ je najprije o pjesama *Vino piju age Sarajlije i Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije* (1813). Drugu pjesmu ispjevala je pučka pjesnikinja Umihana Čividina u kojoj se on, između ostalih, spominje kao jedan od učesnika u borbi Ali-paše Derendelije sa pobunjenim Srbima. Iste godine u "Novom Beharu" objavljuje prilog *Đerzelez Alija u priči* (br. 24, str. 346-347) u kojem Hadžijahić donosi nekoliko predaja o ovom junaku: o odrastanju kod Gazi Husrevbega, boju sa Vukom Jajčaninom te o udubinama u zemlji od njegovih stopala, prstiju itd. Iako je u ovom prilogu riječ o nekoj vrsti sistematiziranja predaja o Đerzelezu, autor ne donosi nikakav ozbiljniji osvrt na karakter ovih predaja. Na početku priloga konstatira da Đerzelez u hijerarhiji bošnjačkih epskih junaka zauzima isto ono mjesto kakvo zauzima i Marko Kraljević u srpskoj epskoj tradiciji, a na kraju donosi mišljenje Alekseja Olesinskog da je Đerzelez "historičko lice" i da njegov nadimak nastaje kombinacijom dvije riječi: perzijske (gurz) i arapske (lejs), što znači ljuti lav.

Godinu dana kasnije (1934) priredio je izbor od šest pjesama (*Đerzelez Alija, Đerzelez Alija i Marko Kraljević, Đerzelez Alija i Vuk Jajčanin, Đerzelez Alija – carev mejdandžija, Đerzelez Alija, Đerzelezovo bolovanje*) o Đerzelez Aliji pod naslovom *Narodne pjesme o Đerzelez Aliji*. U predgovoru ovom izboru veoma vješto sintetizira sva dotadašnja znanja o ovom junaku, usredsredivši se posebno na sve kontraverze o njegovom historijskom

pretku i porijeklu (Mihaoglu Ali paša), kao i njegovom tretmanu u okvirima ondašnje srpske (Vuk Karadžić, Stojan Novaković) i hrvatske (Andrija Kačić Miošić, Aleksej Olesinski) književne historije, kao i zastupljenosti u turskim izvorima (preuzima od Olesinskog). Posebna pažnja u ovom predgovoru posvećena je razrješavanju dileme da li se u epskim pjesmama iza imena Ali-beg krije Đerzelez Alija.⁷ Polazeći od prvog spomena ovog imena u bugarštici *Kad se Vuk Ognjeni oženio* iz 17. stoljeća, preko *Erlagenskog rukopisa* (pjesma br. 59 i 83) – gdje se, prema Olesinkom, iza imena Balibeg (*Turčina starca Balibega*) krije Đerzelez Alija, odnosno Ali-beg Mihaoglu – pa sve do Vuka Karadžića, Hadžijahić nastoji potvrditi tezu da se iza nominacije Ali-beg krije Đerzelez Alija. O značaju Đerzelez Alije za bošnjačku kulturu Hadžijahić će kazat sljedeće:

"Najpoznatiji junak u našim tradicijama bosansko-hercegovačkih muslimana bez sumnje je Đerzelez Alija, jer nema Bosanca ni Hercegovca, koji ne bi znao za našeg velikog junaka. Slobodni smo tvrditi da je bosansko-hercegovačkim muslimanima Đerzelez Alija zamjenik hrvatskosrpskog junaka Marka Kraljevića, jer muslimani ne dopuštaju smatrati najvećim svojim junakom pripadnika druge vjere." (Hadžijahić 1934: 1)

Pod pseudonomimom M. Hj. u časopisu "Islamski svijet" 1934. godine (br. 121, str. 7) objavljuje prilog *Dva Ujunovića* o motivima iz istoimene pjesme objavljene u Hormannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesmama. Motiv prerusavanja i prevare u ovoj pjesmi sličan je onom motivu kojeg je Odisej "upotrijebio kao varku prema Ahilu, kada je ovaj preobučen u žensko odijelo boravio među kćerkama kralja Leonida, samo da ne ratuje". (Hadžijahić 1934: 7) Komparativnom metodom analize sadržaja pjesama, ovaj motiv pronalazi i u pjesmama *Ženidba Đurđa Smederevca* i *Ženidba cara Dušana*, kao i u pjesmi o Sibinjaninu Janku koju je zabilježio Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*.

Iako je tad imao samo šesnaest godina, ovakve komparative analize doista svjedoče njegovom velikom talentu i erudiciji. To se posve jasno vidi i u prilogu o *Hifzi-beg Đumišić* objavljenom u "Novom Beharu" 1934. godine, gdje banjalučkog "div-junaka" Hifzi-bega Đumišića smješta u valjan povijesni kontekst, pokazujući kako je poginuo (1875) kao žrtva izdaje "kontračije Anastasija Petrovića i njegovo zastupnika Jove Okanovića, a vjerovatno da je u tom izdajstvu sudjelovao i bijeljinski komandant Salih Zeki-paša." (Hadžijahić 1934: 175) Na drugoj strani, pogibiju Đumišića upamtile su i tri narodne pjesme: dvije je zabilježio Ludvik Kuba – Pljevlja i Stolac – a jednu Mehmed-beg Kapetanović, i svaka od ovih pjesmama svjedoči da je Đumišić poginuo kao žrtva Salih-pašine izdaje, s tim što "jedna Kubina pjesma ne zna za Salih-pašu, nego je mjesto njega uzet Rustempaša". (Hadžijahić 1934: 175) Komparirajući historijske izvore i usmenoknjiževna oblikovanja Hifzi-bega Đumišića, zaključuje da usmenoknjiževna istina uveliko prati i odgovara historijskoj istini, a ova komparacija uvjerljivo reprezentira Hadžijahićevo pozitivističku književnohistorijsku metodologiju – književni tekst odraz je povijesne zbilje. Istu metodologiju primijenit će i u priložima o motivu "para carevica" i o junaku i "ašikliji" Muji Čelebiji. U prilogu *Para Carevica* objavljenom u listu "Narod" (1933) odgoneta moguće značenje motiva "para carevica" iz lirske pjesme *Čemalušo, šira si od Misira*. On zaključuje da ovaj motiv označava "odlikovanje od cara, stoga i Ata više voli Svrzu radi njegovih vrlina (Svrzo daje "paru carevicu" je u prenesenom značenju) nego Sokolovića bogatstvo, što ima mnogo primjera u našem narodnom pjesništvu".⁸ Prema Hadžijahiću, nastanaka ove pjesme datira prije 1878. godine budući da je Hrasničina Ata poginula pri okupaciji Bosne 19. augusta 1878. godine te da je Svrzo "odlikovan od cara" jer mu se majka "preudala za nekog carskog doglavnika." Bez obzira na to

⁷ Na kraju donosi nekoliko predaja (Hormann, Handžić) o smrti Đerzelez Alije. Prema ovim predajama ubijen je dok klanjao namaz.

⁸ (...)

*Kupuje je Svrzo efendija
Nadmeće se Sokolović Salko.
Svrzo daje paru carevicu
Salko daje hiljadu dukata...*

što je veoma mlad pisao ove priloge, svaku dotadašnju naučnu tvrdnju nije prihvatao bez kritičkog prosuđivanja. Tako u prilogu *Kada je živio junak narodne pjesme Mujo Čelebija?* objavljenom u *Napretku: glasilo hrvatskog kulturnog društva* 1939. godine (br. 10, str. 120-121) polemizira sa stavovima Kačića Miošića (*Razgovoru ugodnom narodu slovinskom*) o tome kada je živio "ašiklija" Mujo Čelebija. Prema Kačićevom mišljenju, on je mogao živjeti u 15. stoljeću, i to u vrijeme "Sekule, nećaka Sibinjanina Janka". On opovrgava ovu tezu, smatrajući da je mogao živjeti "najkasnije sredinom 17. stoljeća", a kao dokaz navodi i *Erlagenski rukopis* (oko 1720.) u kojem se nalaze brojne pjesme o Muji Čelebiji. Također, valja ovdje spomenuti i prilog *Pehlivani ili ekvilibristički umjetnici u povijesti Bosne i Hercegovine* objavljen u "Islamskom svijetu" 1934. godine (br. 98, str. 2) u kojem donosi nekoliko narodnih pjesama iz časopisa *Behar* u kojima se spominju pehlivani. Posebno naglašava važnosti Bašeskijinih zabilješki u "Ljetopisu", kao i imena nekih građevine i ulice (Pehlivanuša) koje su po ovom zanimanju dobile ime.

Kao jedan od saradnika na *Hrvatskoj enciklopediji* 1941-1942. godine (ur. Mato Ujević), napisao je nekoliko natuknica o istaknutim bošnjačkim ličnostima (Bašeskija, Čaušević i dr.), zatim o bošnjaštvu kao nacionalnom i regionalnom problemu u natuknici o Bosni i Hercegovini, alhamijado književnosti i sl. U kontekstu ove teme, napisao je natuknicu o *Bojičić Aliji* u kojoj navodi da je ovaj junak porijeklom "od plemena Bolčića u Gornjoj Žežerici, nedaleko od Zadržarja". Prema Hadžijahiću, "pripovijeda se naime da je bilo dvanaest braće Bolčića, od koji se mlađi poturčio i nazvao Alijom", a isto tako "da je Delalija, koji se spominje u zbirci narodnih pjesmama Matice Hrvatske, istovjetan sa Alijom." Pozivajući se na Pavla Šilobadića, konstatira da je Bojičić Alija umro 1663. godine u Vrulji kod Makarske. Napisao je, također, i natuknicu o *Babahmetovićima* – "junacima u narodnim pjesmama

bosansko-hercegovačkih muslimana"; o *Hasan-agi Cifri* – "proslavljeni junak bosanskih muslimanskih narodnih pjesama, živio je u Ugarskoj i, čini se, pripadao turskoj posadi Velikog Varadina"; natuknicu o *ašikovanju* u kojoj na veoma istančan način kazuje o kulturi ašikovanja kod Bošnjaka – muslimana te kako je ašikovanje utjecalo na samu književnost (*Predmet razgovora bio je naravno najviše ljubavne prirode, i to nerijetko isprepleten stihovima. Jednu zbirku takovih ljubavnih razgovora izdao je u Sarajevu P. Mirković pod naslovom Ašiklijske doskočice sa gjul-pendžera. Tu je objavljen i dosta originalan spjev Fejze softe iz Travnika, koji je, poučavajući svoju Fatu arapskoj abecedi, kod svakog pojedinog slova uputio po jedan kompliment u stihovima. (...) Ašikovanje je od osobite važnosti i za našu narodnu književnost jer je u vezi s ašikovanjem nastala sevdalinka...).*

Značajan doprinos dao je i u oblasti folkloristike, naročito kada je riječ o prikupljanju usmenoknjiževne građe na terenu. Između dvaju svjetskih ratova, a naročito u "Novom Beharu" i "Islamskom svijetu" zabilježio je nekoliko lirskih pjesama: u "Novom Beharu" 1933. godine (br. 14-15, str. 197) zabilježio je pjesme *Alibegovica* i *Smrt Dženetića Diše*, a 1935. godine (br. 20-23, str. 377-378) u istom časopisu u rubrici "Sarajevske narodne pjesme" objavio je četiri lirske pjesme (*San zaspala dilber Zlata u majke, Vezak vezla lijepa djevojka, Softić kuje na moru sabate, Konja kuje Dizdarević Meho*); u časopisu "Islamski svijet" (1933) zabilježio je jednu od varijantna pjesme *Dženetića Diša*, a zatim pjesme *Nevjerni pobratim, Sumbuludovica* i *Umihana Hadži Jusufova*. U oblasti folkloristike poseban doprinos dao na polju sakupljanja historijskih predaja o sarajevskim džamijama. Međutim, on ni u ovim priložima ne donosi neka vlastita razumijevanja karaktera predaja o vjerskim građevinama i objektima, već u skladu sa klasičnom folklorističkom praksom samo donosi građu (predaju) i njemu poznat lanac prenosilaca neke predaja. Bez obzira na takvu metodologiju, Hadžijahićevo radovi na

ovom polju su pionirski, a zbog toga i hvale vrijedni, jer su se svi kasniji proučavaoci ovog usmenoknjiževnog žanra manje-više oslanjali na njegove zabilješke (Esma Samilbegović, Vlajko Palavestra, Aiša Softić). Predaje o sarajevskim džamijama objavio je 1936. i 1939. godine u *Zborniku za narodni život i običaj Južnih Slavena*. Prema svjedočenju Mahmuda Traljića, značajan broj predaja sakupio je kada je zajedno sa gimnazijskim drugovima, Braćom Traljić, za dva ramazana obišao preko šezdeset sarajevskih džamija, "i pritom bi se raspitivao da li ima neka predaj o džamiji u kojoj su klanjali teraviju." (Traljić 1996: 1) Kada je riječ o predajama, one su manje-više danas poznate, čak svakodnevno figuriraju u kulturnom pamćenju Sarajeva, ali ono što je doista važno spomenuti jeste činjenica da su prenosioi tih predaja do Hadžijahića bili, prije svega, Mehmed Handžić i Hamdija Kreševljaković, a potom i njegovi vršnjaci Braća Traljić, Osman A. Sokolović, Munir Šahinović Ekrem i dr. U navedena dva teksta nalaze se, između ostalih, predaje o Bijeloj džamiji na Vratniku, o Buzdan Hasanovoj džamiji, o Magribiji džamiji, o Koštrinom turbetu itd.

Prilozi za proučavanje historije bošnjačke usmene književnosti

Njegovo bilježenje i opisivanje određenih aspekata bošnjačke usmenoknjiževne baštine pratili su i studiozni prilozi o historiji proučavanja i bilježenja usmene književnosti, o geografskoj rasprostranjenosti određenih vrsta, kao i prilozi koji su polemički opservirali propuste (pogreške) nekih studija s početka 20. stoljeća. Njegovi prilozi su ujedno i prvi ovakve vrste u bošnjačkoj književnoj historiji, a na koje su se referirali svi kasniji proučavaoci usmenoknjiževne prošlosti (Đ. Buturović, M. Maglajlić). Nažalost, ove njegove priloge kasniji proučavaoci nisu smjestili u odgovarajući kontekst i dali im ono mjesto kakvo zaslužuju. Između dvaju svjetskih ratova objavio je pet priloga o historiji

proučavanja usmene književnosti. Suštinski, riječ o jednom tekstu koji se iz godine u godinu proširivao u različitim aspektima. Prvi prilog *Najstariji glasovi o muslimanskoj narodnoj pjesmi Herceg – Bosne* objavljen je u “Narodnoj uzdanici” (kalendar) 1934. godine (str. 118-121) u kojem navodi ključne “glasove” o bošnjačkoj usmenoj književnosti. Prvi spomen bošnjačke usmene književnosti datira još iz 16. stoljeća (1530) u putopisu Benedikta Kuripešića, a njena intenzivnija afirmacija bit će u 18. i 19. stoljeću, naročito kod Mula Mustafe Bašeskije – prvog bošnjačkog folkloriste – a potom i kod Alberta Fortisa te Vuka Stefanovića Karadžića. Međutim, uz ove generale folkloristike koji su, između ostalog, sakupljali i bošnjačku usmenu književnost, on u ovom prilogu izdvaja i Umihanu Čuvidinu kao prvu bošnjačku pjesnikinju, čija je poezija nastajala pod utjecajem usmene književnosti. Potom spominje i zbirke usmene književnosti koje su zabilježene na turskom jeziku i na arebici. Jedna takva zbirka, prema njegovim navodima, čuvala se u Balkanskom institutu u Sarajevu. Po svemu sudeći, ta zbirka je napisana krajem 18. stoljeća i obiluje brojnim lascivnim pjesmama. Iste godine, u časopisima “Islamski svijet” i “Narodna uzdanica” (kalendar), publikuje dva priloga o bošnjačkoj usmenoj književnosti: prvi prilog *O muslimanskim narodnim pjesmama* (br. 70, str. 14-15) nastao je, čine se, pod utjecajem knjiga folkloriste Luke Marjanović, a njegov značaj ogleda se u tome što autor nastoji žanrovski klasificirati usmeno pjesništvo (epika i lirika; deseteračke i bugarštice), zatim odrediti tematski repozitorij epskih pjesama (dvoboji, svatovi, razbijanje svatova, iskupljenje junaka, osveta, darivanje djevojaka), te, na kraju, spomenuti najznačajnije pjevače (Muhamed Kolaković, Salko Vojniković-Pezić, Bećir Islamović) i proučavaoce (Kosta Hormman, Halid Kreševljaković, Dželaludin Kurt, Nikola Tordinac, Esad Hadžiomerspahić, Ivan Franjo Jukić, Mehmedbeg Kapetanović); na drugoj strani, u

prilogu *Muslimanski pjesnici na dvoru bosanske aristokratije* (str. 73-77) bavi se historijom bilježenja prisutnosti usmenih pjevača na južnoslavenskom i bosanskohercegovačkom prostoru, a posebno kod bošnjačkih aristokratskih porodica (Gradašćevići, Ljubovići, Beširevići, Čengići, Rizvanbegovići, Kulenovići). Tako je, naprimjer, pozivajući se na Branka Vodnika, zabilježio kako je Hasanbeg Kulenović (1858) “često u svom domu držao po dva pjevača mjesecima pa i godinama” koje je “slušao i ispravljao njihove pjesme, prepirao se s njima ili im pjevao svoje pjesme, i onda ih otpremao s bogatim darovima.” (Hadžijahić 1934: 76) U tom kontekstu, zanimljiva je anegdota koju je zabilježio od Hamdije Mulića o pjevaču Ishaku u porodici Ali-paše Rizvanbegovića. Ona svjedoči jednu važnu karakteristiku usmene književnosti, a riječ je o tome da usmeni pjevač ne može doslovno ponoviti isti sadržaj neke pjesme, već uvijek pjeva (improvizira), strukturno i po broju stihova, drugačiju pjesmu, s novim scenama i događajima (“E andasani Ishače, gdje je, dina ti, ču toliku? Ja je (du) lje nikad nisam čuo.”/ E, pašo, *nijesam valja ni ja, no mi se noćas otvorilo pjevati*). Hadžijahićeva želja da predstavi cjelovit uvid u historiju proučavanja bošnjačke usmene književnosti rezultirat će prilogom *Grada za povijest narodne pjesme muslimana iz Bosne XVI, XVII, XVIII stoljeća* koji je najprije publikovan u časopisu “Novi Behar” 1935. godine (br. 7-8, str. 92-95), a potom iste godine i kao brošura u “Islamskoj dioničkoj štampariji”. Valja ovdje spomenuti i to da je isti ovaj tekst objavljen i u časopisu “Sarajevski novi list” (br. 199, str. 13), ali sa izmijenjenim naslovom *O hrvatskom narodnom pjesništvu u Bosni i Hercegovini*. Ovakav naslov sugerira da je književnost na prostoru Bosne i Hercegovine “regionalni dio ukupne hrvatske književne tradicije”, dok prvi naslov ipak implicira specifičnost “muslimanske” književne tradicije u Bosni i Hercegovini. Ovaj prilog, zapravo, dopunjena je verzija priloga *Najstariji glasovi o muslimanskoj*

narodnoj pjesmi Herceg – Bosne, i to u dijelu kako su Bošnjaci u osmanskom periodu bilježili postojanje i ljepotu usmene književne tradicije (Hasan Kafija Pruščak, Ibrahim Alajbegović Pečevića). Ono što posebno naglašava jeste važnost Mula Mustafe Bašeskije u bilježenju usmene građe zbog toga što su njegove zabilješke “najstarije iz Bosne”. Na drugoj strani, u kontekstu Bašeskijinog folklorističkog rada polemizira sa antologijskim izborom arebičkih tekstova *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims: aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert* Kemure-Čorovića u kojem su pjesme *Ramo i Saliha* i *Zečkova pouka* predstavljene kao Bašeskijine. Prema Hadžijahiću, one su “prema motivima i prema stihu narodna svojina”, a “jamačno je pjesma o Rami i Salihi nastala na selu – po građi, i lascivnosti, što je karakteristično za naše selo (u Zgošći kod Kaknja).” U ovom prilogu ističe i Polletovu zabilješku o prisutnosti žanra tužbalice kod muslimana u Bosni (to kasnije bilježe Novica Šulić i Kemal-bega), iako se ovaj fenomen nije zadržao kod Bošnjaka-muslimana.

Kada je riječ o bošnjačkim folkloristima prije dolaska Austro-Ugarske, Hadžijahić ističe značaj Saliha Hadžihuseinović Muvekkit (19. st.) u prilogu *Salih ef. Muvekit* objavljenom u “Novom Beharu” 1935. godine (br. 17, str. 221-222) te u koautorskom tekstu sa Osmanom A. Sokolovićem *Prvi pokušaji štampanja radova bosanskih muslimana* u časopisu “Bibliotekarstvo” 1964. godine (br. 4). U ovom radu ono zaključuju “da se sa sigurnošću može uzeti da je objavljene “Narodne pjesne bosanskih muslimana” u “Bosanskom vjestniku” 1866. sakupio baš Muvekit (redakciju je proveo vjerovatno urednik Mandić, kojemu su promakle, naročito kod upotrebe slova “h”, neke pravopisne osobine, koje odaju redaktora nemuslimana)”, i da su one trebale biti objavljene na arebici. (Sokolović i Hadžijahić 1964: 30)

Veoma značajni prilozi iz ove oblasti su *Pjesme Umihane Čuvidine i narodna poezija*, objavljen u “Narodnoj uzdanici” 1936. godine (str. 33-37),

i *Ljubavna poezija muslimanskih pjesnika iz Bosne u prošlim stoljećima na hrvatskom jeziku*, objavljen u novinama "Muslimanska svijest" 1936. godine (br. 32, str. 9). I u jednom i u drugom prilogu, komparativnom metodom nastoji pokazati da je Umihana Čuvidina narodna pjesnikinja i da su sve njene pjesme nastale pod utjecajem "narodne pjesme". U prvom prilogu Hadžijahić donosi nekoliko lirskih pjesama koje su poetički slične njenim pjesmama: jednu zabilježenu u Travniku (zabilježio Kamilo Blagajić: *Majke naše vi nas ne plačite*), a drugu u Mostaru (zabilježio Džeraludin Kurt: *Mahzar pišu Mostarke djevojke*). Stoga zaključuje da se neke pjesme Umihane Čuvidine "smatraju narodnom svojinom" zbog čega su je u narodu prozvali Sevdom. Da je Umihana autor ovih narodnih pjesmama, iako je autorstvo u usmenoj književnosti uvijek problematično, potvrđuje i pjesmom *Čamdži Mujo i lijepa Uma* koju je Halid Kreševljaković zabilježio na Vratniku. Sadržaj ove pjesme govori o Mujinoj pogibiji u bici sa Srbima na Zaslavici 1813. godine. U tom kontekstu, valja spomenuti i jednu pjesmu koju je, prema našem mišljenju, zabilježio upravo Muhamed Hadžijahić, a riječ je o pjesmi *Pogibija aga Sarajlija pod Loznicom godine 1813*. Pjesmu je objavio u "Muslimanskoj svijesti" 1936. godine (br. 32, str. 6), a u komentaru, koji je napisao uz tekst pjesme, pretpostavlja "da je ovu pjesmu spjevala Umihana Čuvidina, koja je u svojoj poznatoj pjesmi "Sarajlije idu u vojsku na Srbiju 1813. opisala odlazak vojske iz Sarajeva i njene konake do pod Loznicu." U drugom prilogu, objavljenom u istom broju "Muslimanske svijesti", bavi se ljubavnom poezijom muslimanskih pjesnika na arebici (Erdeljac, Čuvidina, Fejo softa) te zaključuje da je "bosansko muslimansko pjesništvo" nastalo pod utjecajem "orijentalne književnosti i našeg narodnog pjesništva" te da se donekle "može uzpostaviti neka idejna veza između bosanskog muslimanskog i dalmatinsko-katoličkog pjesništva,

ali se nipošto ne može misliti da su jedni pjevali pod utjecajem drugih."

Iako dosta manje, on i nakon Drugog svjetskog rata pokazuje interes za proučavanje usmene književne tradicije, i to u dvjema kapitalnim knjigama *Od tradicije do identiteta* (1974) i u koautorskoj knjizi (M. Hadžijahić, M. Traljić, N. Šurkić) *Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini* (1977). Budući da se ove knjige ne bave primarno književnohistorijskim pitanjima, već kulturno-historijskim karakteristikama i specifičnostima bošnjačkog identiteta, usmenoknjiževna građa u njima je korištena (1) kako bi posvjedočila kontinuitet nacionalnog i kulturnog identiteta, (2) kako bi bila slika i refleksija unutrašnjih osobnosti identiteta, kao i odnosa prema Drugom, (3) kako bi "nadmjestila" nedostajanje nekog historijskog dokumenta u kontinuitetu predočavanja neke identitetske pojave itd. Prema tome, u usmenoj književnosti, kao mjestu pamćenja, on prati kontinuiteta imena Bošnjak, bosanski jezik, kao i odnosa Bošnjaka prema Drugom (Turci, Srbi, Hrvati i sl.). U studiji *Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini* više će se posvetiti proučavanju prisutnosti sinkretičkih oblika u bošnjačkoj kulturi, naročito kroz preplitanja slavenske i orijentalno-islamske kulture i tradicije. Ta sintetička sažimanja u sferi folkloru on pokazuje na primjerima sevdalinke i epske pjesme. Tako, kada je riječ o sevdalinkama, on zaključuje da su one nastale kao "kreacija bosanske muslimanske žene" te da na oblikovanje ovog lirskog žanra nije mogla utjecati turska pjesma (turčija) jer narod nije poznavao turski jezik, a kamoli prijevode tih pjesama, dok je pak mogao posredno usvojiti orijentalne melodije (mekame). Na drugoj strani, za razliku od lirike, dosta manji orijentalni utjecaj primjećuje u epskoj poeziji, budući da je ona

proizišla iz određenog historijskog konteksta. Zbog toga je bošnjačku usmenu epiku podijelio na nekoliko ciklusa: akindžijski, janjičarski (Đerzelez Alija) i undžurski (tursko Podunjavlje). Kao polihistoru, književnost mu je ponekad služila kao jedini izvor za rekonstruiranje društvenog, političkog i kulturnog konteksta; ona je, bez obzira na svoj karakter, moguća slika nekog historijskog konteksta ili mjesto gdje su se očuvala sjećanja na neke kulturne i društvene procese. Tako, građu iz usmene književnosti koristi kako bi, između ostalog, pokazao "udio žene u islamizaciji Bosne" u tekstu *Udio žene u islamizaciji Bosne i Hercegovine* objavljenom u "Narodnoj uzdanici" (kalendar) 1942. godine (str. 171-179), za odnos "muslimanke prema pismenosti" u *Rukopisu monografije muslimanske istorije* (HAS: ZV-491), za sliku "dobrosusjedskih odnosa", kao i imagološke predstave onih koji su bili "neskloni prema Bosancima" u rukopisu *Orijentalno-islamski utjecaj na bosanske Muslimane i druge južnoslavenske narode* (1973) itd.

Na koncu, valja ovdje spomenuti i njegove tekstove objavljene pod pseudonimom Muhamed Džemaludinović u publikacijama "Takvim" i "Glasnik VIS-a". U "Glasniku", u rubrici "Kulturni i društveni život", često je pisao kritičke priloge u vezi sa bošnjačkom usmenom književnošću: *Vojislav Đurić uporno ignorira muslimansku narodnu poeziju, O jednom naše pjesniku iz Novopazarskog sandžaka koji pjeva po uzoru na narodnu epiku, Da li su još uvijek prisutne slavenofilske predrasude* (tekst o nezastupljenosti bošnjačke epske poezije u knjizi B. M. Putilova "Russkii i južnoslavjanskij geroičeskij epo"), *Jedna zbirka narodnih pjesama iz Plava, Jedna najnovija studija o Hasanaginci* (o knjizi Vladana Nedića "O nekim pitanjima Hasanagince") itd.

⁹ O procesu "islamizacije" bosanskih bogumila posvetio je cijelo jedno poglavlje u knjizi *Porijeklo bosanskih Muslimana* (1990). U kontekstu ove teme, čine se važnim spomenuti

Hadžijahićevo zabilješku koja govori o ovom procesu: *Svi su oni starinom Bošnjaci/ol Bošnjaci ol Ercegovci/kojino se tad isturčiše/ kad Bosnu Turci osvojiše.* (str. 76-77)

Identitet Bosne: “bogumilstvo”, bosanski jezik, bosančica

U kontekstu razumijevanja bosanskog i bošnjačkog kulturnog identiteta posebnu je pažnju posvetio istraživanju odnosa “bogumilstva” i “bosanskog islama”, a potom odnos pisma i jezika. U tim priložima Bosnu i Bošnjaštvo – prostorni-kulturni identitet – isključivo je tretirao kao “posebnu cjelinu za sebe”, kao “individualnost Bosne”. O tom specifičnom statusu posebno je pisao u studiji *Posebnost Bosne i Hercegovine i stradanje Muslimana: rukopis dostavljen savezničkim snagama* (1944/1991), ali i u onim studijama u kojima je pisao o “hrvatstvu Bošnjaka”. Kada tretira predislamski period Bosne, Hadžijahić se uveliko oslanja na Bašagićeve “teze o bogumilstvu” te odnosu bogumilstva i islama. Sve teze, kao i u prethodnim studijama, najčešće argumentira usmenoknjiževnim tekstovima, pa tako u prilogu *Kada je u našim krajevima konačno nestalo “Dobrih Bošnjana” – Bogumila?*, objavljenom u “Muslimanskoj svijesti” 1936. godine (br. 1), zaključuje da je utjecaj “bogumilske književnosti” na usmenu književnost osmanskog perioda vidljiv u brojnim primjerima, pa tako navodi da poznata sevdalinaka “Mošćanico, vodo plemenita” ima “bogumilskih elemenata” u stihovima *Nek ne pije bunar vode hladne/ Popit će je moje oči čarne* – oni se, prema Hadžijahićevom mišljenju, podudaraju sa “naučavanjem Pavlova učenika Jeremije o postanku svijeta”. Dalje, konstatira da su “bosansko-hercegovački muslimani sačuvali do danas izvjestnih bogumilskih oznaka u svom životu i običajima”, a kao argumentaciju navodi nekoliko poslovice i predaja iz zbirke “Narodno blago” Mehmed-bega Kapetanovića, zatim primjere iz onomastike (selo Babunović kod Gračanice – kasnije je u romanima D. Sušić pisao o srednjovjekovnoj porodici Babun/Babunići), kao i iz alhamijado književnosti (Hasan Kaimija). Budući da je Hadžijahić napisao brojne priloge i studije o “bogumilstvu” i sinkretičkim oblicima slavenske i muslimanske tradicije,

ovdje se nećemo osvrnuti na svaki tekst ponaosob, nego samo na one koji su u vezi sa usmenoknjiževnom tradicijom. Stoga je posebno zanimljiv prilog *Jedna alegorična pjesma o islamizaciji* objavljen u “Takvimu” 1976. godine (str. 59-65). Predmet priloga je lirski pjesma “San je sanjala Duda robinja” koju je zabilježio melograf Vlado Milošević od Adevijske Šehić-Mahmutović iz Sanskog Mosta, a u kojoj se nalaze stihovi *Do po dana bio je Ilija, a od po dana hazreti Alija*. Komentirajući ove stihove, ukazuje najprije na činjenicu da je ova narodna poslovice, koja se kao stih našla u ovoj pjesmi, u inverziji imena (Alija – Ilija) zapisali Vuk Stefanović Karadžić i M. Kapetanović Ljubušak, a potom pristupa analizi ovih stihova, pokazujući kako se pjesma odnosi na “islamizaciju” u Bosni i “nastanak jedne uže iz šire etničke zajednice, nastanak Bosanskih Muslimana iz njihova južnoslavenskog stabla.” (Hadžijahić 1976: 63) Kao argumentaciju navodi “transformaciju “Ilije” u “Aliju”, odnosno “ilija” u “alije” (Ilin-dan u Ali-džun), a potom i stih *Ti ćeš roditi sveto koljeno* u kojem je “sveto koljeno defakto ‘grana’ istog (južnoslavenskog) stabla.” Zbog toga je “ova književno uspjeta pjesma dragocjeno svjedočanstvo da su široki slojevi Bosanskih Muslimana bili i ranije svjesni svoga etničkog zajedništva.” (Hadžijahić 1976: 65) U kontekstu ove teme, čini se važnim spomenuti i njegov polemički tekst *Kaimija o bogumilima* objavljen u časopisu “Život” 1953. godine (str. 125-126), a povodom teksta *Da li su Bosanci u XVII znali za Bogomile* (1952) Cvetka Popovića. Popović piše o Kaimijinoj pjesmi protiv pušenja duhana te navodi kako se stihovi *I u smradu bili/ kao Bogomili* ne odnose na bogumile, nego da se navedeni stihovi trebaju čitati kao “kao Bogu mili”. Naravno, Hadžijahić se ne slaže s Popovićevim stavovima i smatra da je takva teza neodrživa,

¹⁰ U knjizi *Povijest Bosne u IX i X stoljeću* (2004) Hadžijahić zaključuje da je Crkva bosanska nastala na ćirilometodskoj

potkrepljujući to mnoštvom argumenta iz kulturne i književne građe.

Pored “teze o bogumilstvu”, značajan doprinos dao je na očuvanju svijesti o bosanskom jeziku, bosančici i ikavskom govoru kao naročitim specifikumima Bosne i njenog identiteta. Još 1934. godine u časopisu “Novi Behar” (br. 15/16, str. 227-228) objavio je kratki prilog *Jedna zanimljiva Bašeskijina bilješka* u kojem donosi poznati Bašeskijin primjer o bogatstvu bosanskog jezika i zaključuje “da je ovaj dokument veoma važan za slavistiku, pošto se vidi da su naši ljudi visoko cijenili svoj jezik.” O historiji nominacije bosanskog jezika napisat i jedan prilog *Hrvatski muslimani o svom jeziku* u “Muslimanskoj svijesti” 1936. godine (br. 21, str. 2) u kojem navodi kako su svi bosanski pisci u osmanskom periodu svoj jezik imenovali bosanskim (Uskufi, Bašeskija, Humo, Hikmet). Svojevrsni nastavak ovog teksta bit će Hadžijahićeva natuknica *Bošnjaštvo kao nacionalni i regionalni problem u Hrvatskoj enciklopediji* (1941-1942) u kojoj, iako govori o “bosanskom regionalizmu”, naglašava značaj srednjovjekovne bosanske države i “Crkve bosanske”¹⁰ za formiranje specifičnog bosanskog identiteta, a koji se, prema Hadžijahiću, očitovao i u nazivu jezika – bosanski jezik – i pismu – bosančica (str. 167), stoga će konstatirati da “muslimanski i katolički pisci označuju svoj jezik pokrajinskim bosanskim imenom, dok se s hrvatskim nazivom u Bosni susrećemo dosta rijetko.” Potom navodi kontinuitet nominovanja bosanskog jezika od Uskufije, preko Bašeskije i Gaševića, pa do Bašagića, a sve ovo će, mnogo godina kasnije, detaljnije predstaviti u knjizi *Od tradicije do identiteta*. Na ovu njegovu knjigu 90-tih godina referirat će svi oni koji su tad afirmirali ideju o bosanskom jeziku (A. Isaković, S. Halilović, Dž. Jahić). Specifičnost “bosanskog govora”, jezika i pisma – bosančice posebno će naglasiti i u

podlozi, a sadržajno u sebi nosi mahinejske naslage te slavensko-pagansko zaozstatke (str. 234).

studiji *Posebnost Bosne i Hercegovine i stradanje Muslimana* (1944/1991), zaključivši da je ovaj “govor uzet za podlogu opće usvojenom hrvatskom i srpskom književnom jeziku.” (str. 17) Na drugoj strani, uz historiju nominacije jezika, zanimao se za bosančicu i ikavštinu, pa se tako u tekstu *Građa o posljednjim ostacima bosančice u nas*, objavljenom u “Anallima GHB” 1985. godine (str. 101-117), bavi zastupljenošću bosančice kod Bošnjaka, pokazujući da su elitne porodice, a naročito ženski članovi, baštinili ovo pismo. Ovaj tekst donosi nekoliko pisama napisanih bosančicom s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Hadžijahić je, čini se, sakupio obimnu građu o bosančici i namjeravao je napisati opširnu studiju o historiji bosančice te njenim morfološkim i grafijskim osobinama. On i u ovom prilogu on prati razvoj bosančice i poziva se na tad referentne proučavaoće ćirilice i njenih varijanata, ali isto tako i polemizira sa tvrdnjama Srećka Džaje da bosančica i srednjovjekovni relikti ne pripadaju tradiciji Bošnjaka – muslimana, nego da su “gotovo samo katolici kultivirali bosančicu i zapadnu ćirilicu”.¹¹ Uz ovaj

tekst, valja spomenuti i prilog *Ćirilica u bosanskih Muslimana* u kojem kritizira Petra Đorđića da u knjizi *Istorija srpske ćirilice* nigdje ne spominje bosančicu iako se njeno ime spominje još od 16. stoljeća. Uz priloge o bosančici, pisao je o ikavskom govoru kao bosanskom specifikumu. Tako već u spomenutom tekstu *Građa za povijest narodne poezije...* kritizira Vuka Stefanovića Karadžića da je neopravdano uvrstio baladu Hasanaginica u srpske narodne pjesme jer je ona spjevana na “ikavštini” koja nije karakteristična za srpsko – pravoslavno stanovništvo. Također, napisao je i jedan polemički tekst *Ikavština i porijeklo bosanskih muslimana* u časopisu “Obzor” 1939. godine (br. 286, str. 1-2), reagirajući na članak M. Brđanina objavljen u “Srpskog glasu”, a u kojem ovaj autor navodi da “najčistiji srpski jezik jeste Vukov jezik narodnih pesama koji je zajednički Srbima i Muslimanima”. Kritizirajući ove narative o nacionalnoj istosti Srba i Bošnjaka preko jezika, Hadžijahić odlazi u drugu krajnost – nacionalno identifikujući Hrvate i Bošnjake – što je bila karakteristika za njegov rad u periodu između dvaju

svjetskih ratova, kako to primjećuje Muhsin Rizvić (2005). Međutim, u ovom tekstu on posebno naglašava specifikum ikavskog govora za bosanski kulturni i jezički prostor.

Hadžijahićev interes za književnost nije se sveo samo na usmenu književnost; on je nemjerljiv doprinos dao na proučavanju alhamijado književnost, kao i književnost 19. i 20. stoljeća. Kada je riječ o književnosti 19. i 20. stoljeća, napisao je nekoliko priloga o Mula Mustafi Bašeski-ji (*Sto trideset-godišnjica smrti Mula Mustafe Bašeskije*), Mehmed Kape-tanoviću Ljubušaku (*Marginalije iz književne historije bosanskih Muslimana*) Safvet-begu Bašagiću (*Merhum prof. dr. Safvet-beg Bašagić, Bašagićev Mevlud*), Musi Čazimu Čatiću (*Čazim Čatić u Mostaru*), Ivan Miličević (*Ivan-Aziz Miličević: veliki prijatelj muslimana*) itd.

Umjesto zaključka, navest ćemo tvrdnju Muhidina Pelesića o Muhamedu Hadžijahiću iz teksta *Javni i tajni poslovi Muhameda Hadžijahića u Drugom svjetskom ratu*, koja možda najbolje ilustrira njegov ukupni naučni doprinos: “Najkraće, može se zaključiti da je Hadžijahić u svom javnom i tajnom radu doslovno zalagao za bosanske i bošnjačke interese, čak i pod maskom tadašnje verzije hrvatstva, često stavljajući život na kocku.” (str. 40)

¹¹ U tom kontekstu, u knjizi *Povijest Bosne IX i X stoljeća* (2004) konstatirano će da je “naslanjanje bosanske ćirilice na glagoljske tradicije utvrđeno

u nauci kao nedvojbeno činjenica” te da ona “ima određene osobenosti pa je stoga i označavaju kao bosančica.” (str. 250-254)

Selektivan popis izvora i bibliografskih priloga o usmenoj književnosti Bošnjaka

- Šećer Salihaga u narodnoj pjesmi, *Novi Behar*, br. 17, 1933, str. 224-225.
- Ibrahim Bajraktar Pinjo, *Novi Behar*, br. 23, 1933, str. 320-321.
- Đerzelez Alija u priči, *Novi Behar*, br. 24, 1933, str. 346-347.
- Najstariji glasovi o muslimanskoj narodnoj pjesmi Herceg-Bosne, *Narodna uzdanica*, 1934, str. 118-121.
- O muslimanskim narodnim pjesmama, *Islamski svijet*, br. 70, 1934, str. 14-15.
- Pehlivani ili ekvilibristički umjetnici u povijesti Bosne i Hercegovine, *Islamski svijet*, br. 89, 1934, str. 2.
- Dva Ujunovića, *Islamski svijet*, br. 121, 1934, str. 7.
- Hivzi-beg Đumišić, *Novi Behar*, br. 11-14, 1934, str. 174-175.
- Narodne pjesme o Đerzelez Aliji, *Muslimanska knjižara*, 1934.
- Jedna zanimljiva Bašeskijina bilješka, *Novi Behar*, br. 15-16, 1934, str. 227-228.
- Narodni pjevači na dvorovima bosansko-hercegovačke aristokracije, *Narodna uzdanica*, 1934, str. 73-77.
- Građa za povijest narodne poezije Muslimana iz Bosne, *Novi Behar*, br. 7-8, str. 92-95.
- Pjesme Umihane Čuvidine i narodna poezija, *Narodna uzdanica*, 1935, str. 88-94.
- Kada je u našim krajevima nestalo “Dobrih Bošnjana – Bogomila? *Muslimanska svijest*, br.1, 1936, str. 10.
- Ljubavna poezija muslimanskih pjesnika iz Bosne u prošlim stoljećima na hrvatskom jeziku, *Muslimanska svijest*, br. 31, 1936, str. 9.
- Sarajevske džamije u narodnoj predaji I, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1936, str. 229-236.
- Hrvatski muslimani o svom jeziku, *Muslimanska svijest*, br. 21, 1936, str. 2.
- Kada je živo junak narodne pjesme Mujo Čelebija, *Napredak: glasilo hrvatskog kulturnog društva “Napredak*, br. 10, 1939, str. 120-121.

- Ikavština i porijeklo bosanskih muslimana, *Obzor*, br. 286, 1939, str. 1-2-
- Sarajevske džamije u narodnoj predaji II, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1939, str. 217-224.
- Ašikovanje, *Hrvatska enciklopedija*, sv. I, 1941, str. 691-692.
- Babahmetovići, *Hrvatska enciklopedija*, sv. II, 1941, str. 52-53.
- Udio žene u islamizaciji Bosne i Hercegovine, *Narodna uzdanica*, 1941, str. 71-79.
- Bojičić Alija, *Hrvatska enciklopedija*, 1942, str. 12.
- Kaimija o bogumilima, *Život*, 1953, str. 125-126.
- Prvi pokušaji štampanja radova bosanskih Muslimana, *Bibliotekarstvo*, br. 4, str. 20-31
- Marginalije iz književne historije bosanskih Muslimana, *Glasnik VIS-a*, 1973, str. 217-219.
- Jedna alegorična pjesma o islamizaciji (pseudonim Muhamed Džemaludinović), *Takvim*, 1976, str. 59-65
- Grada p posljednjim ostacima bosančice u nas, *Anali GHB*, 1985, str. 101-111.
- Od tradicije do identiteta*, Islamska zajednica Zagreb, Zagreb, 1990.
- Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini* (et. M. Traljić i N. Šurkić), El-Kalem, Sarajevo, 1991.
- Posebnost Bosne i Hercegovine i stradanje Muslimana*, KDM Peoporod, 1991 (rukopis 1944, HAS)
- Porijeklo bosanskih Muslimana*, Bosna, Sarajevo, 1990.
- Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo, 2004.

Literatura

- Muhidin Pelesić: *Javni i tajni poslovi Muhameda Hadžijahića u Drugom svjetskom ratu*, Čas sjećanja, Preporod, Sarajevo, 1996.
- Enes Pelidija: "Dr. Muhamed Hadžijahić – dostojanstven nastavljatelj porodične tradicije", *Znakovi vremena*, vol. 10, br. 38, str. 10-35.
- Muhsin Rizvić: *Mihovil Kombol o književnosti naroda Bosne i Hercegovine*, u: *Književne studije*, BZK Preporod, Sarajevo, 2005.
- Mahmud Traljić: *Nekoliko uspomena na rahmetli Muhameda Hadžijahića*, Čas sjećanja, Preporod, Sarajevo, 1996.
- Mahmud Traljić: *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, Sarajevo, 1998

الموجز

محمد حاجيتش: دراسات في التراث الأدبي الشفوي عند البشانقة

نهر الدين ربيحيتش

قدم محمد حاجيتش إسهاما علميا بارزا في تنظيم ماضي البشانقة والبوسنة والمهرسك عموما وتثمينه وتقويمه النقدي. وقد اهتم بشكل خاص بماضي البوسنة في العصور الوسطى والحقبة العثمانية، لكنه قدم أيضا إسهامات كبيرة في دراسة فترات وجوانب أخرى من ماضي البشانقة وثقافتهم. لقد ركزنا في هذا المقال أولا على إسهامات حاجيتش في دراسة التراث الأدبي الشفوي عند البشانقة، ثم على تأكيد العلاقة بين البوسنة و"البوغوميلية" واللغة البوسنية والأبجدية البوسنية القديمة.

الكلمات الرئيسية: محمد حاجيتش، البوغوميلية، الأدب الملحي، الشعر الوجداني، الروايات الشعبية، اللغة البوسنية، الأبجدية البوسنية القديمة (بوسانتشيتسا).

Summary

MUHAMED HADŽIJAHİĆ: A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ORAL LITERATURE OF BOSNIAK'S HERITAGE

Nehrudin Rebihić

Muhamed Hadžijahić made a significant academic contribution to systematisation, valorisation and critical evaluation of Bosniaks past in particular as well as of Bosnian and Herzegovinian past as a whole. He was particularly interested in Medieval and the Ottoman history of Bosnia, but he also made a significant contribution to the study of other periods and aspects of Bosniaks' history and culture. This article focuses primarily upon Hadžijahić's contribution to the study of Bosniaks' oral literature tradition and then secondly upon his endeavour in affirmation of relations of Bosnia, Bogumilism, Bosnian language and Bosančica.

Ključne riječi: Muhamed Hadžijahić, "Bugumilism", epics, lirics, tradition, Bosnian language, Bosančica